

41. *Славко Т. И.* Математико-статистические методы в исторических исследованиях / Т. И. Славко. — М. : Наука, 1981. — 158 с.; *Славко Т. И.* Математические методы в изучении советского рабочего класса / Т. И. Славко. — М. : Наука, 1981—1991. — 138 с.
42. *Солдатенко В. Ф.* Идти впереди всех. Из опыта борьбы большевистской прессы Украины за победу социалистической революции / В. Ф. Солдатенко. — К., 1986. — С. 74.
43. *Стрельский В. И.* Теория и методика источниковедения истории СССР : учеб. пособ. для студ. ист. фак. ун-тов / В. И. Стрельский. — К., 1968. — 264 с.
44. *Тернопільський Ю. Л.* Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Л. Тернопільський. — Джерсі Ситі, 1974. — С. 10.
45. Україна. — К., 1919. — 15—16 листоп.
46. Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 1994—2008. — Вип. 1—14.
47. Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. — Львів, 2007. — Т. 1 : 1812—1890 pp. / уклад.: М. В. Галушко, М. М. Романюк (кер. проекту), Л. В. Снісарчук.
48. Українська преса у фонді ХДНБ ім. В. Г. Короленка : каталог / уклад.: Л. Ф. Бондаренко, Г. О. Сосновська. — Х., 1999. — 103 с.
49. Часописи Поділля: Історично-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776—1926) та десятиліття існування УСРР / склали: М. Білінський, Н. Співачевська та І. Кривецький. — Вінниця, 1927—28. — 146 с.
50. *Шопенгауэр А.* Афоризмы житейской мудрости / А. Шопенгауэр // Избранные произведения / А. Шопенгауэр. — М. : Просвещение, 1992. — С. 197.
51. Яка нам потрібна армія // Відродження. — 1918. — 28 квіт.

Мар'ян Житарюк

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ
ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА РУМУНІЇ
ДО «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ» у 30-х pp. XX ст.
У ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ І ПУБЛІКАЦІЯХ
(На прикладі львівського часопису «Діло»)

Досліджено суперечності й об'єднанчі позиції представників владних кіл Чехословацької Республіки і Румунії та українських меншин

цих держав у 30-ті рр. ХХ ст. крізь призму публікацій львівського щоденника «Діло».

Ключові слова: преса Чехословаччини, преса Румунії, румунізація Буковини й Бессарабії, «українське питання», українська автономія, газета «Діло».

Исследованы противоречия и объединительные позиции представителей власти Чехословацкой Республики и Румынии и украинских меньшинств этих государств в 30-е гг. ХХ в. сквозь призму публикаций львовского дневника «Діло».

Ключевые слова: пресса Чехословакии, пресса Румынии, румынизация Буковины и Бессарабии, «украинский вопрос», украинская автономия, газета «Діло».

This article explores the contradictions and unifying positions between the authorities of the Czechoslovak Republic and Romania and the Ukrainian minorities of these states in the 30s of XX century through the prism of articles in Lviv's daily «Dilo».

Key words: Czechoslovakia press, Romania press, Rumanization of Bukovina and Bessarabia, «Ukrainian question», Ukrainian autonomy, the newspaper «Dilo».

Газети й журнали Чехословаччини, на відміну від преси більшості європейських країн, не писали (або майже не писали) про польську «пацифікацію» у Східній Галичині та пов'язані з нею петиції української і британської репрезентацій до Ліги Націй, штучно створений голод у радянській Україні, більшовицький терор (і проти національної української інтелігенції, і проти українського компартійного керівництва), німецьку пропаганду щодо незалежної України та інші значні явища, які сукупно становили основу «української проблеми». У цих виданнях більше виступів особистісного, здебільшого тенденційного, характеру, зокрема про співжиття українців і чехів та словаків у складі ЧСР. Однак, попри напруженість і складність цих стосунків, президентство Т. Масарика відіграло свою роль у позитивному формуванні сприйняття «української проблеми» на теренах Чехословацької Республіки.

Виявляючи велику прихильність до культурних потреб української еміграції, Т. Масарик допоміг заснуванню «в роки між двома світовими війнами УВУ у Празі, Укр. Госп. Академії у Подєбрадах» [9, с. 1483]. Чотири рази поспіль Т. Масарика обирали президентом (1918—1935 рр.). Доктор філософії, він написав низку

філософських і політичних праць: «Самовбивство», «Чеське питання», «Ян Гус», «Соціальне питання», «Росія і Європа», «Всесвітня революція», «Нова Європа», «Про так звану диктатуру пролетаріату». Саме діяльність Т. Масарика, з яким був особисто знайомий І. Франко, спонукала до появи у чехословацькій періодиці низки інтелектуальних концепцій і дискусій з приводу історичної доцільності відновлення незалежної Української держави.

У цьому контексті перевидання українською мовою широко відомої у Європі праці чеського мислителя, вченого і державного діяча Томаша-Гарріґа Масарика «Всесвітня революція (Спогади й уваги 1914—1918)» [15] мало неабияке значення. Визначний український націоналог, публіцист і політичний діяч Ольгерд Іпполіт Бочковський вважав «Всесвітню революцію...» однією із найзмістовніших та найбільш джерельно насичених праць у мемуарній літературі про Першу світову війну і пов'язану з нею світову еволюцію [2]. Зважаючи на те, що Росія була співником Антанти (з останньою Масарик «зв'язав долю чехословацької визвольної акції» [2]), президент Чехословацької Республіки намагався не критикувати політику царизму. Однак це не перешкоджало йому скептично оцінювати проросійські концепції, адже давно був переконаний, що війна для Росії закінчиться поразкою та революцією. Виходячи з тези про те, що «малі балканські народи для Австрії і особливо для Росії були засобом до мети», Масарик не вірив у визвольні змагання царської Росії щодо поневолених неросійських слов'янських народів з причин «політичного егоїзму», який розкривав суть російського зацікавлення балканськими слов'янами, викликаного політичним прямуванням до Царгорода і Дарданеллів [15, с. 20]. Так звану слов'янську (точніше — антислов'янську) політику Масарик називає сумним розділом російської історії і доказом того, що «Росія не була слов'янська, але візантійська» [15, с. 150].

З огляду на наукову невирішеність питання про те, чи українці творять окрему націю [9, с. 1482], Т. Масарик пояснює, що «українське питання буде рівночасно розв'язане з Росією», вважаючи відокремлення від Росії передчасним передовсім тому, що адміністративно невідготовлена Україна «підпаде під надмірно великий австрійський та німецький вплив» [15, с. 194]. Останнього чехословацький президент боявся найбільше. Цим і пояснюється його

теза про те, що «союзники за всяку ціну і всіма засобами мусять підтримати Росію», бо «якщо німці опанують Схід, то тоді вони заволодіють і Заходом» [15, с. 212].

Т. Масарик підтримував ідею української автономії, особливо наголошуючи на тому, що «це був первісний план самих українців». Повна українська самостійність, на його переконання, призведе до перетворення України в німецьку чи австрійську провінцію [15, с. 214].

Незважаючи на певні помилки і помітну недооцінку українських домагань (хоч на це і були вагомі підстави — самим українцям бракувало національної єдності, їхні провідники тривалий час не могли дійти згоди, постійно дебатуючи питання про те, якою повинна бути Україна — самостійною чи у складі Російської імперії (а з часом — і СРСР), Масарик був реальним і сумлінним політиком, який умів підходити до проблем комплексно.

Так само грамотно трактував національні питання чеський журналіст і письменник Карел Гавлічка, який писав, що нація, яка в ім'я чи то державних, чи то інших інтересів гнобить, душить та спиняє у вільному розвитку іншу націю, копає могилу сама собі й тій державі, якій нібито має слугувати це гноблення. Однак цього не зрозуміли ні європейські лідери у міжвоєнний період та під час Другої світової, ні сучасні правителі (Лівія, Єгипет, Ірак, Афганістан, Північна Корея, США та низка інших країн).

Звісно, що ставлення уряду Чехословаччини до української держави залежало від ставлення до неї альянсів і Мирної конференції та від ситуації на російсько-українському фронті. Вікіпедія зазначає: «У політичних колах ЧСР конкурували щодо цього дві течії — консервативна проросійська (К. Крамарж, Й. Стржібрні, Й. Дюріх та ін.) та кола, представлені групою Масарика (Е. Бенеш, Я. Нечас, П. Маха, А. Немец, В. Гірса та ін.), що вели проукраїнську політику. Зокрема, це було засвідчено у ставленні до ЗУНР та невизнанні польських претензій до Галичини» [25].

Однак К. Гавлічки не зрозумів його сучасник, начебто представник «проукраїнської» групи, депутат чехословацького парламенту, Я. Нечас, який не просто сповідував інші погляди, а й іделізував національні взаємини у Радянському Союзі. В інтерпретації Я. Нечаса, у СРСР «змалку прищеплюють дітям національну терпи-

мість», оскільки «давніше у шкільних читанках діти мусили читати про магушку-Росію, «єдину-неділиму», то тепер дитина бачить у читанці малюнок, у яким є мурин, англієць, німець і російський мужик» [12; 13; 16]. Більшовицька пропаганда зробила свою справу. Особливо це помітно в описах України, які становлять приблизно третину статті. Нечас не приховує свого оптимізму щодо стосунків між українцями і росіянами.

Чи й справді цей оптимізм Я. Нечаса ґрунтується лише на зовнішній атрибутиці, наприклад, написах на вулицях Харкова винятково українською мовою або скаргах росіян-службовців радянських установ, яких змушують складати іспити з української мови? На нашу думку, це запитання риторичне. Адже, високо оцінюючи «ліквідацію» неграмотності, він оперує даними, які, м'яко кажучи, можна піддати сумніву: в Харкові йому повідомили, що лише за 1931 р. «навчилось на Україні грамоти 5 мільйонів зовсім неписьменних і 5 мільйонів малописьменних» [12; 13; 16].

Усе це, на думку Я. Нечаса, дає йому право робити висновки про культурне й господарське піднесення українців та цілковиті права українців «у власній їхній республіці», а також стверджувати, що українці задоволені більшовицькою національною політикою і ставляться до росіян по-приятельськи, а столітній конфлікт між двома найбільшими слов'янськими народами переходить у гармонійне співжиття [12; 13; 16].

Українські інтелектуально-патріотичні сили, зокрема автори «Діла», кардинально не поділяли думок Нечаса, протиставляючи його абсурдним тезам власні твердження. Наприклад: «...національна справа значно ширша від фільольогії та рідної школи, бо вона торкається всеж політики і народнього господарства»; більшовики «пішли «назустріч» культурному розвитку українського населення» не добровільно, а тільки після «пролитих в часі революції для оборони свого права на рідну школу рік крові»; «політика «українізації», «татаризації» і т. ін. була не так вислідом теоретичних міркувань, як практичною потребою більшовицького режиму, щоби, з одного боку, перетягти на свій бік або щонайменше нейтралізувати «рідною мовою» інтелігенцію поневолених народів, а з другого — вкратися в довіря селянських мас»; «культурно-національна автономія» не може задовільнити поневолені народи СРСР, бо «самоозначення наро-

дів не може бути досягнуто без політично-господарського визволення»; «за роки колективізації вислано з України на Московщину на примусові роботи не менше як 2 мільйони українців», а «українською пшеницею Москва забезпечує не тільки міста цілого Радянського Союзу, але й у великій кількості вивозить за кордон»; на Наддніпрянщині бачимо «хоч придушений терористичною диктатурою, але живий і могутній рух спротиву чужому насильству» [16].

«Діло» резюмує, що «гармонійне співжиття» (за Нечасом) полягає в тому, що, за переписом 1926 р., 1,5 мільйона українців змушені поневірятися у Сибірсько-Козацькому краю, 150 тисяч — на Сірому Клині, 300 тисяч — на Зеленому Клині, а ще не менше 200 тисяч розсіяні «у широких просторах Сибіру та Туркестану» [6].

У період страшного голоду, влаштованого для ліквідації української нації, коли частина світової преси писала про нього «з погляду політичного», дедали чіткіше визначаючи його «національно-політичний підклад» [3; 4], Союз боротьби проти Третього Інтернаціоналу видав карту «голодових» районів. Подібну карту, з якої видно, що ці райони збігаються з етнографічною мапою України та сусідніми з нею неросійськими районами, надрукував часопис «Pragski Listy» [32].

Однак навіть трагедія всього українства не стала тим каталізатором, що міг би й повинен би серйозно схвилювати світову думку щодо української справи і не обмежуватися тільки розмовами. Не всі зрозуміли, що «голод у Московщині був би її внутрішньою справою; голод на Україні є злочином Московщини... у межах чужої, поневоленої нації» [4]. Тож марно було очікувати інтервенції великих держав.

Ні чехи, ні словаки не вважали себе сильними і не влаштовували геноциду проти українства, як більшовики. Проте це не перешкоджало більшовицькій пропаганді знаходити й серед них прихильників. Тим паче, що в ЧСР теж були певні інтереси щодо українських земель.

Відзначимо, що американська еміграція «угорських русинів» організувала під час війни «Американську народну раду русинів» (АНРР) і проголосила себе повноважним представником півмільйона осіб. Після проголошення «14 пунктів» 28-го президента США Томаса Вудро Вільсона, 23 липня 1918 р., АНРР ухвалила резолю-

цію, згідно з якою підкарпатські русини мали отримати повну незалежність, а якби це не вдалося, то злучитися зі своїми галицькими і буковинськими братами. Якби ж і це не зреалізувалося — то одержати автономію. До створеної під наглядом американського федерального уряду т. зв. Середньоевропейської унії з центром у Філадельфії (згодом — у Вашингтоні) ввійшли представники «чехословаків, поляків, югославян, українців, греків та італійців, вірмен, альбанців, єрусалимських жидів» [5].

Згодом, після запевнень Т. Масарика в тому, що після злучення Підкарпаття з Чехословаччиною русинам гарантуватимуться найширші самостійні права, восени 1918 р. АНРР запропонувала американцям-угрорусинам взяти участь у своєрідному плебісциті. За злуку з Чехословаччиною висловилося 67 відсотків опитаних, за злуку з Україною — 28 відсотків, з Росією, Галичиною й Угорщиною — менш ніж по відсотку.

У лютому 1919 р. Григорій Жаткович (як голова) і Й. Гардаш (як секретар) від імені АНРР прибули до Парижа, де зустрілися з Антонієм Бескидом, представником місцевого населення Закарпаття, головою Пряшівської руської Народної ради. Вони домовилися називати Підкарпаття Руською Україною, або Русинією.

Українці (або, як називали себе представники Закарпаття, русини) на чолі з Г. Жатковичем, який став губернатором Підкарпатської Русі, наївно сподівалися розбудувати автономну країну. Конфлікт Г. Жатковича із чеським урядом закінчився втратою повноважень уже 13 квітня 1921 р. [5]. Очевидно, тут теж криється причина специфічного і тенденційного сприйняття України політиками Чехословаччини.

Показовою є стаття «Україна у міжнародній політиці», написана під кутом тодішньої закордонної політики ЧСР. Попри виявлене розуміння того, що не можна нинішній день ототожнювати із завершеним процесом живих національних і суспільних рухів, найбільшою хибою статті є численні посилання на радянські джерела як на авторитетний доказовий матеріал [23]. За «Prager Presse» [31], симпатії до СРСР у статті свого московського кореспондента В. Алексєєва виявив часопис «Lidov Novin», який описує нібито «великий успіх Совітського Союзу в національній проблемі» [27]. Подібні публікації містяться і в часописі «Narodni Listy», який оприлюднив

уривки виступу в чехословацькому парламенті доктора К. Крамаржа про міжнародну ситуацію, де засуджується офіційне розрізнення міністром Е. Бенешом «народу руського» і «народу українського», мовляв, «то є найстрашніше, що міг зробити» міністр [28]. Поширенням ідей відродження України й «українізації» словаків-греко-католиків у Східній Словаччині були налякані й «Narodni Noviny» [29]. На фоні тонального багатоголосся вирізняється тижневик «Pritomnost» [33], який критично розмірковує над новітнім русофільством («Русофільство наших днів про наш успіх і про успіх СССР потрібно позбавити двох хиб: снобізму і некритичности... наше попереднє русофільство було теж некритичне: бачило зовсім іншу Росію, ніж у дійсності Росія була» [26]).

Стаття «Болюча Україна» в празькому тижневику «Господарський Розгляд» [1; 14] подає українське питання кваліфіковано і сміливо. По-перше, в географічному аспекті: «Українська держава, що є самостійною адміністративною складовою СССР, далеко не покривається з етнографічними межами України... її простір має лише 451 800 квадратних кілометрів з 630 тисяч». По-друге, в національно-визвольному аспекті: «...не може нас дивувати, що серед таких умовин українці тужать за національною соборністю»; «причиною цього (що Україна після світової війни не отримала самостійності. — М. Ж.) була, з одного боку, мала національна свідомість українців у колишній Росії, а з другого — відсутність допомоги для українських визвольних змагань від союзників». По-третє, в суспільно-політичному аспекті: «Українці нинішню українську державу... не вважають сповненням своїх народніх цілей і тому то українське питання існує далі як пекуче питання Європи». По-четверте, в німецько-українському аспекті (детальніше про це в нашій монографії «Четвертована, але жива... Закордонна преса про політичні процеси в Україні напередодні Другої світової війни» [10, с. 49—56]). По-п'яте, в чехословацько-українському аспекті: «Наше відношення до СССР є безперечно лояльне, але це не дозволяє нам замикати очей на українське питання... президент Масарик у своїй «Світовій революції» каже, що українці не мусять журитися тим, чи їх хто признає чи ні»; «коли врешті придивимось мапі держави, як собі її представляють українські ірредентисти, то дійсно собі мусимо ясно поставити питання: «Чи постання нової словянської держави, яка

дійсно ставиласьби до нас зі симпатією за наше постійно льояльне відношення до українських змагань, не булоб для нас вигідніше, ніж теперішній стан, коли то Польща зовсім не веде того, що ми розуміємо як словянську політику?».

Співжиття у Закарпатті чехів, словаків й українців не було спокійним (чехи не хотіли віддавати Закарпаття, українці прагнули здобути автономію у складі ЧСР) і час від часу відзначалося певними реверансами. Так, 18—19 жовтня 1936 р. у Братиславі відбулися загальні збори «Словацької Ліги», на яких ухвалено низку резолюцій, протилежних до наведених із «Господарського Розгляду». Наприклад: «3) звільнити усіх урядовців, що піддержують і ведуть там руську чи українську пропаганду; 4) переслідувати тих українців (русинів), що займаються поширюванням української (руської) пропаганди у Східній Словаччині; 5) політичні партії не сміють робити ніяких уступок українцям (русинам); 6) заложити словацький греко-католицький єпископат зі словаком у проводі; 7) перевести словакізацію всіх українських (руських) шкіл, що їх признали при останнім переписі населення українським» [8].

Отже, «Словацька Ліга» заперечувала не тільки політичні, а й етнічні права українців. Її односторонцем був також офіційний чехословацький дипломат, уповноважений міністр і надзвичайний посол у Бухаресті Іван Себа. У виданій у Празі книжці «Нова Антанта і Росія у світовій політиці» він зумів не лише заплутати сучасне життя, а й поставити з ніг на голову українську історію. Вражає розмах у підготовці згаданої праці, адже передмову до неї написав сам міністр закордонних справ ЧСР К. Крофт. Іван Себа переконаний, що більшовицький декрет про право народів на самовизначення не стосувався «деяких центральних провінцій Росії» (серед них і Україна), яка «скориставши з того непотрібного поспіху більшовиків, проголосила себе незалежною державою». Це було вигідно й Німеччині — вона давно вже бажала «опанувати українську територію» і «штучно роздувала український сепаратизм». Важко повірити, що поважний автор (з огляду на його суспільне становище) прагнув довести «штучність українського сепаратизму» таким непереконливим прикладом: мовляв, на виборах до Установчих зборів у Києві «22 тисячі голосів були за росіянами, а пропагатори української незалежності дістали тільки 450 голосів» [34; 35].

Усвідомлюючи цілковиту некомпетентність противників Української держави, львівське «Діло» навіть не намагалося полемізувати й уподібнюватися до панів Себи та Крофта. Натомість часопис іронізує в памфлеті «Фантастичні інформації чеського дипломата про Україну»: «Що сказав би шановний автор цієї книжки, колиб так якийсь відповідальний український діяч написав і видрукував, що чехословацький сепаратизм видумала Японія, яка для тої мети получила з Уругваєм і побила нового найбільшого ворога чехів — Францію?!» [35, с. 2].

Ніби за правилом «краще пізно, ніж ніколи» чехословацька преса таки згадала про терор і голод у радянській Україні (аж 1937 р.), подаючи ці явища крізь призму переслідувань «чеських кольоністів» [17]. Так, Ст. Ніколау в часописі «Narodni Politika» (стаття «У нетрях біди») обурюється проголошенням «кулаками» і засудженням на висилання на Північ або навіть на смерть досить можливої хліборобської верстви в Україні, яку нібито становили саме представники чеської діаспори. Згадує і ганебне «правосуддя», до рук якого потрапило начебто за саботаж і шпигунство чимало інтелігентів-чехів, серед яких — і університетські професори. З публікації читачі дізнаються про нелюдські страждання у катівнях ГПУ, задалегідь підготовлені протоколи обвинувачень, до яких вписували тільки ім'я обвинуваченого, про долю родин в'язнів, що переважно померли з голоду в Україні. Однак ні Ст. Ніколау, ні «Narodni Politika», ні інші чеські та словацькі видання, як і громадські та політичні діячі ЧСР, так і не наважуються дати політичну оцінку більшовицькому теророві, спрямованому насамперед проти української нації. Більше того, автор цілком серйозно намагається виправдати антиукраїнську політику Москви, мовляв, «чистка, переведена Сталіном на Україні, усунула особи, які не мало прислужилися до знищення нашої чеської меншини у Київщині» [7], адже в Україні (не лише в інтерпретації видання «Narodni Politika») переслідували... винятково чехів (читай: українці, а не їхні загарбники).

Буковина належала до держави даків, Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, перебувала під татарами, угорцями, молдаванами, поляками, турками.

Від 1774 р. Буковина — у складі Австро-Угорської імперії, через 13 літ була прилучена до Галичини; лише після «Весни народів»

1848 р. вона стала автономним австрійським краєм. Саме тоді розпочалося українське національне відродження. У Чернівцях постають спочатку «Руська Бесіда» (1869 р.), роком пізніше — «Руська Рада».

На межі XIX і XX ст. створюються перші політичні партії, представники яких (16 осіб) обрані послами Буковинського сейму. Шостого листопада 1918 р. президентом Українського крайового комітету в Чернівцях став Омелян Попович. Здавалося, нарешті, після майже тисячолітнього панування чужинців, встановлено історичну справедливість. Однак українські надії розвіюють румунські війська, які вже за п'ять днів вступили до Чернівців, аби застосувати супроти корінного українського населення репресії. Румунська влада не тільки закрила всі українські школи — «від народніх шкіл до університетських кафедр включно», а й заборонила «українську мову як предмет навчання» [30]. Не дивно, що вже невдовзі з'явилася теорія, за якою українського народу в Румунії взагалі немає — є хіба «зрутенізовані румуни, яких тепер треба «відрутенізувати» [20, с. 1—2]. Останніми роками, тобто наприкінці XX — на початку XXI ст., антиукраїнські тенденції знову посилюються, а представники шовіністичних сил, ймовірно, за мовчазної згоди офіційного Бухареста активізували свою діяльність у сучасній Буковині та на Рахівщині (Закарпаття), активно пропагуючи румунську перспективу і європейське майбутнє лояльних до Румунії громадян України та забезпечуючи українців румунським громадянством і безкоштовним навчанням у провідних університетах країни.

Зрозуміло, що про конструктивну роль Румунії у східноєвропейській політиці, про позитивний підхід до українства загалом — міжнародного чинника величезних потенційних можливостей і української національної меншини зокрема — у внутрішній політиці говорити не доводилося. Попри те, що румунська влада скасувала греко-католицький вікаріат у Чернівцях, хоч у парламенті з найменшої нагоди спалахували українофобські дискусії, 300 тисяч буковинських українців, яких було вдвічі більше, ніж українців із Бессарабії, все ще пам'ятали десятиліття впертої національно-політичної боротьби і великих культурних надбань.

Українсько-румунські відносини будувалися на ґрунті непокори одних і манії панування — інших. Дух ворожнечі добре відтворений у тогочасних виданнях, на публікаціях яких зупинимось детальніше.

Наслідком українсько-румунського суперництва було зацікавлення ним в інших країнах. Так, група британців (лорди Дікенсон і Ральдер, депутати парламенту, члени консервативної партії, зокрема колишній віце-міністр закордонних справ Екленд, Галер, Лідал та ін.) звернулася до Ліги Націй з петицією, в якій особливу увагу акцентовано на критичному стані українського шкільництва [24].

Посол румунського парламенту, українець доктор В. Залозецький стверджував, що у Румунії поширюється рух націоналістичних шовіністів, які ставлять за мету знищити українців як національність шляхом тотальної румунізації. Українській дітворі заборонялося у школах не лише спілкуватися між собою по-українськи, а й з'ясувати рідною мовою те, чого вона не розуміла румунською. Молитовники і служба Божа — теж по-румунськи. Не останню роль у цьому протистоянні відігравали румунські партії. Якщо колишній прем'єр Манів дозволив шість годин навчання української мови, то його наступники — ліберали — ініціювали покарання всіх учителів, які викладали українську мову, звинувативши їх в антидержавній діяльності [19].

Чи не найбільше спричинилися до цього румунські націоналістичні угруповання, засновані для «викорінення «балканської політичної системи». Насамперед — це «Ліга охорони національної та християнської» під проводом університетського професора Кузи із Ясс. Друга фашистська організація — «Все для Батьківщини», реорганізована «Залізна гвардія», яка вбила прем'єра Дуку, — змінила тактику: замість підпілля обрала «конструктивний націоналізм». Третю партію із крайньою правою програмою — «Національний фронт» — очолював колишній прем'єр Вайда. На відміну від названих організацій, цей фронт ставив на перше місце не печерний антисемітизм і шовінізм, а «пропорціональне право меншостей у відношенню до їх числа» [11].

Незважаючи на різні назви і декларовані програми та засади діяльності, згадані румунські партії, які відігравали в політичному житті країни аж ніяк не останню роль, майже одностайно вважали «українську меншість (що в кількох повітах творить більшість населення) не автохтонами, а галицькими емігрантами!». Так, орган «Залізної гвардії» «Порунка Времі» із задоволенням друкує дописи «фахівця» з українських справ, університетського професора на

кафедрі англійської мови в Чернівцях, у минулому — секретаря румунського посольства в Лондоні [11], який, наче потішаючись, брутально зневажає українську націю: «...на Буковині замало румунів, бо вона закрита галицькою бушнею» [21].

Однак складається враження, що малосвідомі буковинці й бессарабці на це майже не зважали. Навпаки, румунські екстремісти доволі часто використовували їх у своїх інтересах. Наприклад, після звернення «Ліги охорони» до «гуцулів та бессарабців, як до братів-християн», щоби «спільними силами позбутись жидів» [11], саме українське населення обрало до сейму представників цієї румунської партії.

Цей епізод і багато іншого можна пояснити (але не виправдати) не тільки браком свідомості серед українців чи не розвиненою належним чином структурою Української національної партії Буковини. Публіцисти «Діла» мали рацію: «Там, де панує, побіч алкоголю, суспільних недуг, голоду, ще й стан облоги — там не можна знайти відпорної національної сили» [11].

І все це відбувалося на фоні т. зв. самоврядного законопроекту, що мав змінити конституцію 1923 р., яка не гарантувала, однак декларувала українцям Буковини та Бессарабії державну народну школу з українською мовою викладання — про середні школи, вчительські семінарії та кафедри в Чернівецькому університеті годі й говорити [18]. Екстремістські організації надихала підтримка румунської молоді, зокрема студентства. Так, за повідомленням чернівецького часопису «Час», 14 лютого 1932 р. (не вперше і не востаннє) Союз румунських студентів скликав віче («національний театр був битком набитий вічевиками — молодими і старими»), на якому було ухвалено чотири резолюції, надіслані королеві. А саме: усунути з парламенту і судити за державну зраду українського посла доктора Володимира Залозецького; не допускати на державні посади українців; цілком румунізувати Буковину (через школу, Церкву); не допускати українських мандатів у майбутньому [22].

Про конструктивну роль Румунії у східноєвропейській політиці загалом і про позитивний підхід до українства як міжнародного чинника величезних потенційних можливостей і української національної меншини у внутрішній політиці зокрема важко говорити, оскільки тут починав домінувати фашизм — як політична доктрина

і спосіб життя. Антислов'янську позицію деяких чехословацьких політиків, як-от І. Себи, К. Крофта, К. Крамаржа та ін., чії ідеї знаходили місце на шпальтах більшості періодичних видань ЧСР, на нашу думку, можна пояснити внутрішнім протистоянням між електоратом нової чехословацької влади і колишнім президентом Т. Масариком, бажанням вчинити йому незаслужену прикрість, а також шовіністичними настроями, пов'язаними із проблемою територіальної приналежності Закарпаття.

Для досягнення поставленої мети деякі чеські та переважна більшість румунських часописів використовували всі засоби, серед яких — й обман, коли йшлося про історію, і наклепи, якщо стосувалося сучасного життя. У такий спосіб вони порушували один з основних принципів журналістики — служити людству для торжества справедливості, демонстрували, крім іншого, повну ігнорацію журналістської етики.

1. Болуча Україна // Господарський Розгляд : тижневик. — Прага, 1935. — Листопад.
2. Бочковський О. І. «Всесвітня революція» Т. Г. Масарика й українська справа / О. І. Бочковський // Діло. — 1930. — 14 січ.
3. Данько М. Наступ на Україну / М. Данько // Діло. — 1933. — 5 берез.
4. Данько М. Сучасний стан українсько-московської боротьби / М. Данько // Діло. — 1933. — 24 лют.
5. Демидчук С. Справа автономії Підкарпаття (Кореспонденція з Америки) / Семен Демидчук // Діло. — 1932. — 5 листопад.
6. Деревлянка М. Міста в Азії з українською людністю / М. Деревлянка // Діло. — 1932. — 31 трав.
7. дк. Доля чеської меншини в УССР і цікаві висновки чеського журналіста / дк. // Діло. — 1937. — 24 листопад.
8. До чого прямують словацькі шовіністи. Наступ на українське населення у Східній Словаччині // Діло. — 1936. — 6 листопад.
9. Енциклопедія Українознавства : слов. частина : перевид. в Україні. — Львів, 1994. — Т. 4.
10. Житарюк М. Г. Четвертована, але жива... Закордонна преса про політичні процеси в Україні напередодні Другої світової війни : монографія / Мар'ян Георгійович Житарюк. — Львів, 1997. — 128 с.
11. Ількович О. Румунський фашизм та українці / О. Ількович // Діло. — 1935. — 6 верес.
12. К. О. 2. Замітки до думок посла Нечаса про національну політику комуністів на Україні / К. О. // Діло. — 1932. — 5 берез.

13. *К. О.* Національна політика більшовиків в освітленні чеського політика.
1. Посол Нечас про національне питання в Радянському Союзі і про Україну / *К. О.* // Діло. — 1932. — 4 берез.
14. *М-н.* «Коли світ переконається, що ми — є». Замітний чехословацький голос про українську справу / *М-н* // Діло. — 1935. — 29 листоп.
15. *Масарик Т. Г.* Всесвітня революція (Спогади й уваги 1914—1918) / *Т. Г. Масарик.* — Львів : Червона Калина, 1930.
16. *Нечас.* Національне питання в Союзі Радянських соціалістичних республік / *Нечас* // Наша доба : чехословацький місячник. — 1932. — Січ.
17. *Ніколау Ст.* У нетрях біди / *Ст. Ніколау* // Narodni Politika. — 1937. — Листоп.
18. (*О-ко*). Зміна конституції в Румунії й українці / (*О-ко*) // Діло. — 1935. — 29 серп.
19. *О-ч.* Українці в Румунії і націоналістичний рух в Європі / *О-ч* // Діло. — 1936. — 11 січ.
20. Польсько-румунський союз та українці // Діло. — 1937. — 19 берез.
21. Порунка Времі : орган «Залізної гвардії». — Бухарест, 1935. — 28 серп.
22. Румунська чорна сотня. Черновецькі румунські студенти та знищення українців // Діло. — 1932. — 20 лют.
23. Україна у міжнародній політиці // Діло. — 1935. — 3 берез.
24. Українці в Румунії. Англійська петиція до Ліги Націй // Діло. — 1937. — 24 лют.
25. Чехословаччина [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%85%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0>.
26. Чеська преса й українська справа // Діло. — 1935. — 20 листоп.
27. Lidov Novin. — 1935. — 13 листоп.
28. Narodni Listy. — 1935. — 10 листоп.
29. Narodni Noviny. — 1935. — 9 листоп.
30. Nottingham Evening News. — 1936. — 14 December.
31. Prager Presse. — 1935.
32. Pragski Listy. — 1933.
33. Pritomnost. — 1935. — 6 листоп.
34. *Seba I.* Mala Dogoda a Rusia v svetove politice / *I. Seba.* — Praga, 1936.
35. *Spkt.* Фантастичні інформації чеського дипломата про Україну / *Spkt* // Діло. — 1936. — 11 листоп.